

Jan Stanislav: SLOVENSKY JUH V STREDOVEKU. S mapami. Prvi del 664 str. Drugi del 675 str. Izdala Slovaška Matica (Matica Slovenská). Turčiansky sv. Martin 1948.

Jan Stanislav, univerzitetni profesor v Bratislavi, s filološkim raziskavanjem osebnih in krajevnih imen dokazuje, kako daleč je slovaško narodno ozemlje v srednjem veku segalo na jug v današnje madžarsko ozemlje. Najprej je objavil razpravo o panonskih velikaših kneza Pribina, navedenih v salzburski *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (l. 870).¹ Izmed 14 slovanskih imen so mu le tri jugoslovanska: Gojmer (Gojmir), Zistilo (Čistilo), Liutemir (Ljutomir). Vsa druga so mu zahodnoslovanska, slovaška, med njimi: Witemir (Vitomir), Chotemir (Hotimir), Siliz (Zilec, Šilec), Trebic (Trebec), Briznuz (Prisnovec, Prisnee), Zuemin, Crimisin. O imenih *Siliz*, *Trebiz* trdi, da sta okrajšani iz *Zilislav*, *Trebislav* po vzoru Rastislavovega imena, ki je v nemških letopisih iz iste pisarske šole zapisano v moravski skrajšani obliki *Rastiz* (*Rastic*). Ista oblika se ponavlja v starih eksl. virih. Vrh tega mu je pripona *-ec* za velikaško ime premalo dostojanstvena. Kaj pa Briznuz? O takšni razlagi imen *Siliz*, *Trebiz* je mogoče dvomiti. Madžarski slavist J. Melich se je odločil za obliko *Zilec*, ker med ogrskimi (porabskimi) Slovenci še danes žive ljudje s tem imenom. Stanislav navzlic tej ugotovitvi (str. 126) vztraja v svojem mnenju. Slovenskih imen, navedenih v *Gradivu za zgodovino Slovencev* (F. Kos), ne upošteva. V razpravi o slovanskih osebnih imenih v *Čedadskem evangeliju* (Slavia 18, 1947, 87—100) se opira na študijo o panonskih velikaših in trdi, da Slovakom morebiti pripada celó katero izmed tistih treh imen, ki jih je prej priznal Slovencem (str. 88).

Knjiga *Slovaški jug v srednjem veku* je velikansko delo takó po obsegu kakor po obravnavanem gradivu. Tolikega obsega je nekoliko kriva razdelitev. Isto gradivo se namreč obravnava pod tremi vidiki. V prvem delu najprej po značilnih krajevnih imenih določa kakovost (narodnost) prebivalstva po posameznih okrožjih (str. 19—176); potem pisec že prej navedena imena natančneje sistematično dopolnjuje še z drugimi (str. 177—588). Na koncu so metodíčne in druge opombe (591—604). Dodan je francoski povzetek vsebine (605—654). Drugi del je abecedni slovar krajevnih imen s kratko jezikoslovno razlago in s podatki, kdaj je kraj imenovan v listinah. Na koncu je še preglednejši register vseh krajevnih imen (609—673) z navedbo strani. S takšno razvrstitvijo so nujno zvezana ponavljanja. A z registrom vseh imen je poskrbljeno za preglednost obširnega znanstvenega dela. Vrh tega je pisec s pomočjo dr. J. Stolca sestavil 11 dvojnih ali celo trojnih zemljevidov v razmerju 1 : 550.000. Na osnovnem listu so začrtana sedanja (večinoma madžarska) imena, na drugem prozornem listu so v rdeči barvi stara slovanska imena; nekaterim zemljevidom je dodan še tretji prozorni list. Vse to skupaj je zares ogromno delo v ponos slovaški znanosti.

Slovaški jug obsega sedanje in nekdanje slovaško ozemlje južno od Nitre. Razdeljeno je v: 1. Zadonavsko ozemlje (južno Donave); 2. Preddonavsko od Nitre in Bratislave do Pešte; 3. Predtisje (desni breg Tise); 4. Zatisje (levi breg). Slovaško ozemlje je v srednjem veku segalo daleč v sedanjo Madžarsko. Slovaška je bila velesila. Velikodržavna politika knezov Rastislava, Svetopolka in Koclja je imela stvarno oporo v velikem obsegu slovaškega etnografskega ozemlja, kakor pisec ponosno naglašá na prvi strani uvoda (str. 7). Panonija je le manjši del zgodovinskega slovaškega prostora. Vendar posebej podčrtava važnost slovaške Panonije (str. 8—14). Večina slavistov in etnografov je doslej mislila drugače. Za slovaški značaj Panonije navaja pisec velikega Slovaka P. J. Šafárika. A znano je, da je Šafárik v tem mnenju omahoval in ga nazadnje umaknil, kakor omenja pisec na str. 8 pod črto. V naglašanju slovaške narodnosti srednjeveške Panonije se razodeva pisateljevo slovaško domoljubje, zlasti v trditvah: »Z našim študijem pridobimo Pribinovo in Kocljevo kneževanje za slovaško zgodovino... V jezikoslovju dobimo za slovenski besedni zaklad mnogo tistih pojavov, ki jih zaznamujejo s pojmom panonizmov« (str. 13). Sklicuje se na poročilo ruskega letopisa, da so poslanstvo v Carigrad poslali knezi Rasti-

¹ Pribinovi vel'moži. *Linguistica Slovaca* I/II (Bratislava 1959/40), 118—150.

slav, Svetopolk in Kocelj, a glede Koclja brez zadostne opore. Verjetno je, da je letopisec to posnel po ksl. Žitjih Konstantina in Metodija, a brez natančnega razlikovanja, kdaj je Kocelj začel sodelovati z Rastislavom.

Kakor J. Stanislava tako tudi nas zanimajo zlasti izsledki o Panoniji. Dokazovanje se v tej knjigi opira na slovanska (slovaška) krajevna imena, navedena v listinah od 15. stoletja. Velika večina listin je iz dobe od 13. do 15. stoletja, manj iz 12., zelo malo iz 11. stoletja. Starost listin je posebno važna pri raziskavanju Panonije. V listinah so slovanska imena glasoslovno zelo nepopolno zapisana; še bolj so pomadžarjena in zmaličena v sedanjem stanju. Velikokrat se more le približno dognati ali ugibati, kakšna slovanska oblika se skriva v starem in v sedanjem imenu. Vse to opominja k previdnosti. Pisec je imel na razpolago madžarske izdaje srednjeveških listin (D. Csánki, G. Fejer i. dr.). Slovanska krajevna imena na madžarskih tleh so raziskovali madžarski slavisti (J. Melich, I. Kniezsa); za nas posebno važno zahodno Madžarsko je preiskal E. Moor, Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen (Szeged 1936).

Zgodovinarji in slavisti so po večini dvomili, če je slovaško prebivalstvo v srednjem veku na zahodu segalo na južni breg Donave. Pisec po navedenih virih in po svojem raziskavanju ugotavlja, da so bili Slovaki naseljeni daleč južno od Donave. Slovaška naselja so obdajala Nežidersko jezero. Na zahodu so segala do Rabice. Ob gornji Rabi so bili Slovenci približno tam, kjer so še danes. V severozahodnem slovanskem ozemlju se večkrat omenja reka Lafnitz. Naši zgodovinarji jo imenujejo *Labnico*. Stanislav na str. 24 in 38 piše Labinča (po madžarskem imenu); na str. 203 trdi, da je pravilno slovansko ime Labeča ali Laboča; na njegovem zemljevidu je *Labeča*. Nemška *Leitha* je na zemljevidu *Lajta*, v knjigi (str. 24 in 28) pa *Litava*.

Slovaški slavist nikjer ne razlikuje Gorenje in Spodnje Panonije. A razlikovati je treba. Gorenja Panonija ni spadala v slovansko zgodovino. Pribinova in Kocljeva kneževina je obsegala le Spodnjo Panonijo. Meja med obema je bila nad gorenjo Rabo in potem ob srednji Rabi, približno tam, kjer je Stanislav zarisal severozahodno mejo med Slovenci in Slovaki. Porabski Slovenci prebivajo prav v severozahodnem kotu Spodnje Panonije. Stanislav nam je pustil približno sedanje slovansko porabsko ozemlje. Ob srednji Rabi in daleč na jug pa naj bi bila slovaška tla. Na jugozahodu so bili Slovaki naseljeni skoraj do sedanje prekmurske slovenske meje, le nekoliko kilometrov vzhodno ogrske Krke, ob spodnji Krki pa skoraj do nje. Potem se je slovaška meja obrnila na vzhod.

Središče Kocljeve Panonije na zahodnem koncu Blatnega jezera bi bilo daleč naokoli slovaško. Poglejmo, kako je slovaški slavist to dognal. Preiščimo nekoliko odločilnih krajevnih imen. Staro ime Pribinove prestolnice je zapisano le v latinskih listinah nemškega izvora — Mosapurch, Urbs Paludarum. Naš slavist R. Nahtigal sklepa iz rokopisov Hrabrovega spisa o pismenih, da je bilo slovansko ime *Blatnasko Kostel*.² Ime Kostel je ohranjeno v madžarskem Kesztelec ob severozahodnem bregu Blatnega jezera. Stanislav ne omenja, da poznajo to ime tudi Slovenci. Nahtigal navaja slovenski *Kostel* pri Rogatcu. Še bolj je znan slovenski *Kostel ob Kolpi*; po njem je nastalo razširjeno osebno ime *Kostelec*. Ob severnem in južnem bregu Blatnega jezera je veliko sledov slovanskih imen; med njimi je malo značilnih slovaških oblik. V sredini južnega obrežja je še danes nekoliko srbskih naselij iz poznejših stoletij.

Po občnem mnenju zgodovinarjev in slavistov so bili Slovenci naseljeni predvsem na zahodnem koncu jezera in dalje proti zahodu. Na tem prostoru je Stanislav našel veliko nekdanjih slovanskih krajevnih imen. Med značilnimi mu je velika večina slovaška, slovanska so redka. Kako je to dognal? Prezrl je, da so mnoga njegova slovaška imena z enako ali celo večjo pravico slovanska. Še danes ohranjena naša imena so mu premalo znana. V nekaterih primerih je skoraj očitno, da Slovencem dela krivico.

V krajevnem imenu *Gétye* v severozahodni okolici Blatnega jezera in še enkrat ob Rabi (I, 39, 44 in 217) vidi slovaško *Gáte*. Sklicuje se na slovaški

² Slavistična revija I (1948), 17 s.

palatalni *t* (I, 59, 44 in 217). V slovarju imen (II, 195) je popustljivejši in priznava možnost skupne slovanske oblike *Gatbje*. A ni mu znano, da imamo Slovenci *Gatino* in tik nje Blato (pri Grosuplju), torej kakor ob Blatnem jezeru. Slovenci poznamo: *gatiti*, *zagatiti*, *zagata*. Vrh tega so posebno v Sloveniji običajna krajevna imena na *-je*, *-tje*: Retje, Ratje, Mozirje, Savlje, Brezje. Staroslovanski samostalnik ž. sp. *Gatb* pomeni napis ali podobno napravo (most iz dračja in protja), da je mogoče hoditi po močvirnih krajih. — Južnozahodno od jezera je bil potok *Jelašnik* in naselje istega imena. Piscu je to slovaška oblika, češ da bi hrvaška oblika bila *Jelašnik*, a prezrl je, da se slovenska oblika ujema s slovaško (I, 44 in 218). — Sedanji *Gesztered* mu je pristno slovaški *Gostiradž* (II, 192), a brez zadostne opore v srednjeveškem in sedanjem madžarskem imenu. — Ko omenja dve panonski *Paki* (I, 214, 220), ne pove, da imamo Slovenci velik kraj in dolgo reko tega imena, medtem ko imajo Slovaki le naselja. Razložek je pomenljiv, ker pisec pripisuje imenom rek večjo stalnost in značilnost. Isto je prezrl pri slovanskem imenu *Sopot* (I, 210); v Sloveniji je potok *Sopota* (pri Radečah pri Zidanem mostu) in naselje *Sopotnica* pri Škofji Loki. — Dvojo panonsko *Račo* (I, 215 in 219) prisvaja Slovakom. Šele v II. zvezku (str. 437) omenja jugoslovanske kraje tega imena, a slovenske kraje *Rače*, *Račna*, *Račje selo* je prezrl.

Posebno resen primer je naselje in potok *Brnik* v sredi domnevnega slovaškega prostora zahodno Blatnega jezera. Pri krajevnem opisovanju (I, 211 in 215) pisec še ni vedel, da imajo Slovenci nekoliko podobnih krajevnih imen. Šele v II. zv. (str. 54) je po Miklošiču posnel slovenska krajevna imena: *Brnca*, *Bruce*, *Brno*. A ni mu znano, da je samo v Sloveniji potok *Brnik* in ob njem dve vasi istega imena. Tako trden dokaz nas opominja, naj se ne umaknemo s teh zgodovinskih tal, ko se moremo še utrditi na starinskem bližnjem vrhu *Kopa* (*Kopa*), ki s stsl. nosnikom priča za našo staro pravdo.

Vsi slovanski in drugi strokovnjaki priznavajo, da je bila Panonija še v drugi polovici 9. stoletja redko naseljena, da je bilo zelo veliko prostora za nova naselja in da so se tja priseljevali Slovaki. Takšno slovaško naselje je n. pr. *Prejaslav* in vrh istega imena. A prav blizu je *Dovža*, ki jo Stanislav priznava za slovensko (I, 211)! Podobno sta osamljeni slovaški imeni *Sobeslav* in *Roklan*, severno od močnega *Brnika*.

Stanislav je po Miklošiču posnel, da imajo Slovenci reko *Čreto* (I, 213), medtem ko v Slovaški ni tega imena. Vendar je panonski potok *Čreto* prisvojil Slovakom, čeprav je ob njem več slovanskih nego slovaških krajevnih imen. Za madžarsko polje *Dobonak* brez dokaza piše slovaški *Dubovnik*, ko je verjetnejši slovenski *Dobovnik*. Ob domnevni zgodovinski jezikovni meji je Slovakom prilastil vrh in kraj *Jarša* (I, 211); šele v II. zvezku (str. 252) je ugotovil, da imajo Slovenci dvoje *Jarše*, Slovaki pa nobenih. Pri *Jarši* je ob gornji Zali in potem severno ob srednji Rabi slovaško zgodovinsko mejo v velikem loku pomaknil daleč proti zahodu. Takó daleč preko Črete je segel posebno zaradi domnevne značilne slovaške oblike *Grędja*, ohranjena v madžarskem *Gerengyei* (I, 40 in 211; II, 190). A ta njegov dokaz je najbrž napačen ali vsaj zelo dvomljiv. Opira se namreč na trditev, da se v madžarskem imenu skriva slovaška oblika *Grędja*, a da bi Slovenci to izgovarjali *Greja* po zgledu *medja* > *meja*; *predja* > *preja*. Toda to dokazovanje nima verjetne opore. Stsl. jezik ne pozna besede *grędza*, marveč le *gręda* — *gręda*, *gręd* (ž. sp.), tram. V Miklošičevem stsl. slovarju (2. izd., str. 148) je pripomnjeno, da je od tod slovenski *gredelj* (za plug) in madžarski *gerendely*. Madžarsko ime *Gerengyei* bi v svojem *gy* res kazalo na palatalni *dj*. Toda takšno dokazovanje pripisuje Madžarom preveliko glasoslovno tankočutnost. Slovansko *dije* > *dje* so Madžari pač mogli prilagoditi izreki svojega *dj*, *gy*. Nasprotno pa ni mogoče dokazati, da je iz dvomljivega *-dja* nastalo madž. *-gyei*. Frisinski spomeniki pričajo, da so Slovenci že v 10. stoletju stsl. knjižno *-ije* skrčili v *-je*. Verjetna je panonskoslovenska oblika *grędje* v zvezi s hrastovim gozdom, ki ga tu ugotavlja Stanislav (II, 190). Tak gozd je Slovincem in potem Madžarom dajal *gredlje* za pluge. Slovenci imajo še danes polno imen na *-je*, zlasti za gozde, pa tudi za naselja: *Hrastje*, *Dobje*,

Bukovje, Gabrje, Brezje, Vrbje, Lipje i. dr. Slovaki pa bukove in hrastove gozde nazivajo *bučina*, *dubina*. Zato se nam zdi domnevna slovaška obmejna trdnjava *Gredja* na nedokazani najskrajni zahodni meji v Panoniji zelo majava.

Preverjeni smo, da bi mednarodna strokovna komisija priznala pravilnost slovenske znanstvene tradicije glede Panonije. Učeni pisec je pač v veliko verjetnostjo dokazal, kje so bila nekdanja slovanska naselja. Njegovi dokazi za slovaški značaj spornega ozemlja pa so stvarno in metodično pomanjkljivi ali vsaj dvomljivi. Vprašanje je zelo zamotano. Noben slovenski zgodovinar ali slavist ne zanikuje, da so s Pribinom pribežali v Panonijo tudi nekateri slovaški velikaši in da se je po Kocljevem sodelovanju z Rastislavom pospešilo priseljevanje Slovakov. Strokovnjaki soglašajo, da je bilo v Panoniji 9. stoletja veliko prostora za nova naselja. Na koncu 9. in zlasti v začetku 10. stoletja (po madžarski osvojitvi) je priseljevanje Slovencev prenehalo, slovaško pa se je nadaljevalo; z juga so prihajali še hrvaški in srbski naseljenci. Verjetno je, da je v 11. in 12. stoletju, ko so bile zapisane najstarejše ohranjene listine, bila večina srednje Panonije že slovaška; na jugu Blatnega jezera pa so se množila hrvaška in srbska naselja. Slovaška imena, kolikor so dokazana, torej nikakor ne dokazujejo, katera narodnost je prevladovala v 9. stoletju.

V zgoraj navedenem članku o slovanskih imenih v Čedadskem evangeliju je Stanislav priznal, da je le pri redkih imenih mogoče po glasoslovnih znakih določiti, je li slovaško ali jugoslovansko. Zato se ravna po merilu, koliko je katero ime običajno pri tem ali onem narodu. Po takem merilu sklepa, da je velika večina Čedadskega evangelija slovaška ter se sklicuje na svoje dokaze za slovaški značaj srednjeveške Panonije in za slovaško narodnost Pribinovih velikašev (*Slavia* 18, 1947, str. 87—90). Dozdeva se, da se učeni pisec tu nekolikokrat vrti v zmotnem krogu (*circulus vitiosus*), ker se prevečkrat opira na prejšnje nedokazane trditve. Pri razsojevanju o narodni pripadnosti imen naj bi bolj upošteval, da so Slovenci veliko manjši narod kakor Slovaki, da so prej izgubili svojo samostojnost in da se je po vsem tem ohranilo le malo starih slovanskih imen. Če je torej katero osebno ali krajevno ime pri Slovencih manj običajno, tedaj iz tega še ne sledi, da ni slovensko. Stanislavovo merilo torej ni dovolj zanesljivo. V razsojevanju med našo in slovaško zgodovinsko posestjo naj bi bil obzirnejši; bolj naj bi naglašal naše skupne meje v srednjem veku, našo sorodnost ali skupnost. Potem bi bilo dokazovanje metodično pravilnejše in trdnjše.

Ne bodimo malenkostno ekskluzivni. Vsi priznavamo, da sta bila Pribina in Kocelj po rodu Slovaka. Saj so tudi Čehi in Poljaki imeli mnoge vladarje tuje narodnosti; v našem primeru pa je bila bližnja sorodnost tako velika, da ene ali druge narodnosti ne smemo preveč podčrtavati. V Panoniji so se namreč stikali in mešali dve slovanski narečji. Četudi bi Stanislavova teza deloma obveljala (v celoti gotovo ne bo), ostane vendar še velik del Kocljeve Panonije od ogrske Krke in Rabe do razvodja med Dravo in Savinjo (do tja je segala Panonija v 9. stoletju) danes naseljen s Slovenci, medtem ko je vse slovaško panonsko prebivalstvo utonilo v madžarski povodnji. Žive in po svojih prednikih davnejše priče imajo nedvomno prednost pred poznejšimi in mrtvimi. Sedanje posestno stanje glasno priča, kako malo utemeljena ali vsaj malo primerna je Stanislavova trditev, da je Pribinovo in Kocljevo Panonijo osvojil za slovaško zgodovino. Do danes živi panonski Slovenci niti od daleč ne mislijo na kakršno koli osvajanje, marveč se rajši spominjajo davne slavne skupnosti, dokazane po častni slovanski in mednarodni znanstveni tradiciji.

V tem smislu s bratskim priznanjem cenimo veliko Stanislavovo znanstveno delo z željo, da bi se z obeh strani pospeševalo znanstveno sodelovanje za raziskavanje naše sorodne in deloma skupne zgodovine in kolikor toliko skupnega narodopisnega gradiva iz one svetle in bodrilne dobe, ko so slovanski tlačani, težaki, kmetje in pastirji kot enakopravni člani mednarodne družine postali deležni človečanske prosvete, da so po njej ojačeni mogli prenesti mnogotere viharje.

Na koncu še nekoliko o vsebini II. zvezka s podnaslovom: *Slovar imen*. Jezikoslovna in zgodovinska razlaga važnejših in spornejših krajevnih imen je

natančna in deloma obširna. To je krajepisni slovar sedanjega in nekdanjega slovaškega juga v najširšem pomenu. Med tiskom se je primerila nezgoda, da je polovica 29. tiskovne pole prazna, vsaj v nekoliko izvodih; v mojem izvodu so prazne strani 450 s, 453 s, 458 s in 462 s. — Mnoge razlage imen obsegajo nad eno stran drobnega tiska, razlaga *Bratislave* celo 10 strani (76—85), povrh pa *Pozsony* (madžarsko ime za Bratislavo) še posebej 8 strani (424—432). Zanimiva je razlaga imena *Ostrihom* (380—382) iz *vo Strihome* (Strigonium); nemško *Gran* pa je predzgodovinsko ime za slovaško reko Hron, ki se tu izliva v Donavo. O imenu *Koczel*, *Kocelj* (str. 262 s) skuša proti R. Nahtigalu (Slovenski jezik II, 1939, str. 1—14) dokazati, da je slovansko. Zelo dvomimo. Škoda, da v preglednem registru ni povedano, katera imena so obširneje pojasnjena.

W. Steinhauser, Die Ortsnamen des Burgenlandes als siedlungsgeschichtliche Quellen (Mitteil. ÖJG 45, 1931, str. 281—321) pripominja, da so se madžarskemu jezikoslovcu E. Mooru mnoge razlage krajevnih imen ponesrečile. Stanislav pa Moora brez pridržka hvali. Steinhauser v soglasju z madžarskimi zgodovinarji trdi, da so Madžari Panonijo korenito opustošili; ko pa so se v zahodni Ogrski stalno naselili, so majhnim ostankom domačega prebivalstva prizanašali, ker so v njih spoznali dragoceno delovno moč. To se ujema z mnenjem slovenskih zgodovinarjev, ne pa z mnenjem J. Stanislava, ker ga moti vztrajno dokazovanje, da je bilo središče Panonije v 9. stoletju po večini slovaško. — Steinhauser zanimivo pojasnjuje slov. ime mejne reke *Lafnitz*. Pritrjuje E. Schwarzu (ZSPH I, 352), da je slov. ime nastalo iz keltskega *Albantia*. Navaja slovensko pričo, da so ondotni Slovenci sredi 19. stoletja poznali le ime *Lavoče*. O madž. imenu *Lapincs* sodi, da je nastalo iz *Lafnitz*. A pri tem je prezrl, da v listini l. 864 beremo *Labenza*, l. 1144 pa *Lorvenzen*.³ Od tod bi mogli sklepati, da je bilo srednjeveško slov. ime *Labenča*, *Labeča*. Naj bi naši jezikoslovci skušali dognati slov. ime te tolikokrat omenjane reke, ko se zdi, da je ime *Labnica* dvomljivo.

Moje pripombe k Stanislavovi pomembni znanstveni knjigi, zlasti k izsledkom o jedru Spodnje Panonije v 9. stoletju, nikakor ne zmanjšujejo prisateljevih znanstvenih zaslug, toliko manj, ker sem se dotaknil samo nekaterih in le najtežjih vprašanj.

F. Grivec

³ F. Kos, Gradivo II, št. 193; IV, št. 169.

